

ВСТУП

Початки

В останніх п'яти розділах свого “Життя” св. Тереза описує незвичайні події, що відбувалися на тлі заснування першого з жіночих монастирів, які завдячують їй своїм існуванням. Ці розділи з'явилися у зазначеній праці після того, як авторка трохи її переробила; їх було написано, коли вона вже жила у новому монастирі св. Йосифа¹. В той час її сповідником був богослов-домініканець Домінго Баньєс, який викладав богослов'я в колегії св. Томи в Авілі. Втім, “Життя” було написано на прохання іншого домініканського монаха, Гарсії де Толедо. Позаяк останньому не терпілося отримати готову працю, Тереза надіслала йому остаточну версію, навіть її не перечитавши². Через кілька місяців твір, де було чимало особистого, а також опис вельми незвичайних та піднесених містичних досвідчень, які пережила Тереза, потрапив до рук Баньєсу. Хоч у праці містився бездоганний виклад вчення про контемплятивну (споглядальну) молитву, він все ж відкидав думку про те, щоб дозволити їй вільно поширюватися серед монахинь чи інших зацікавлених цією темою.

Дізнавшись, що мати-засновниця написала книгу, монахині з монастиря св. Йосифа, ясна річ, неабияк нею зацікавилися і захотіли її прочитати. Сама Тереза не поділяла побоювань свого сповідника і вважала, що книгу можуть з користю для себе читати ті, хто віддає перевагу пасивній молитві³. Та оскільки Баньєс не хотів про це й чути і навіть погрожував кинути рукопис у вогонь, монахині спонукали Терезу написати лишень для них ще один твір про молитву. До цієї ідеї вчений домініканець поставився прихильніше і дозволив Терезі “написати щось про молитву”⁴. Самі ж монахині, на додачу до отриманого від Баньєса загального дозволу, висловили свої побажання стосовно тематики такого твору. Комуś із них хотілося більше дізнатися про споглядання – навіть досконале. Інші ж, вочевидь, трохи налякані думками про такі піднесені теми, просили пояснити їм щось простіше, як-от правила промовляння усної молитви⁵. У будь-якому разі, Тереза написала “Шлях досконалості” для своїх монахинь, пам'ятаючи про їхні прохання і потреби; відтак у цій книзі вона від початку і до кінця підтримує діалог із ними.

На думку Терези, відповідь на потреби сестер була з її боку чином послушності; “Я вирішила послухатися їх”⁶, каже вона. І коли подекуди їй впадає в око певна безладність викладу, вона втішає себе тим, що пише для сестер, виявляючи їм послух, а отже вони не перечитимуть. В одному місці посеред книги вона скаржиться, абсолютно не задоволена плутаниною у викладі матеріалу: “Але ж безладно я пишу! Достоту, виглядає так, наче це зробив той, хто не знає, що робить. У цьому винні ви, сестри, бо саме ви наказали мені це написати. Що ж, читайте, як умієте, бо й я пишу, як умію, а якщо виявиться, що все написане в цій книзі неправильне, то спаліть її. Щоб добре зробити цю роботу, потрібен час, а в мене його зовсім мало, бачите, минуло ось уже вісім днів, протягом яких я не спромоглася написати ні слова. Забула, що вже сказала і що збиралася сказати...”⁷.

На завершення Тереза коротко підсумовує предмет, який розглядала, такими словами: “Як сягнути джерела живої води і що відчуває там душа, як Бог її задовольняє”⁸, і т.д. Далі вона натякає, що вважає цю книгу вступом до свого “Життя”, стверджуючи, що тому, хто сягнув згаданого джерела живої

води, “Життя” принесе неабияку користь, оскільки з нього можна почерпнути чимало світла⁹.

На початку Тереза згадує про свій намір віддати свій твір на доскіпливий перегляд якомусь богослову перед тим, як його прочитає будь-хто з сестер. З невідомих причин таким цензором виявився не Баньєс, про якого вона згадує¹⁰, а Гарсія де Толедо. Ймовірно, той був у ролі цензора не такий суворий, як його співбрат-домініканець, та все ж він старанно виконав своє завдання, внісши до книги загалом десь п'ятдесят виправлень. Деякі з них стосувалися дрібниць, проте інші були вагоміші: доходило до скасування цілих сторінок. Гарсія, вочевидь, був добре обізнаний з полемікою, яка точилася навколо деяких тем, що обговорюються у книзі. Хоч нащадки можуть подякувати Гарсії за те, що він не засудив твір на спалення (а це, на переконання Терези, було цілком можливо у разі несхвального відгуку), внесені ним виправлення стали приводом для уважного перегляду цілої книги.

Залишивши майже неторкнутим пролог, в тому числі й згадку про Баньєса як імовірного цензора, Тереза виправила суперечливі місця й узгодила їх з цензоровими поглядами. На додачу вона доопрацювала певні доктринальні питання і пом'якшила чимало спонтанних та довірливих суджень, а також деякі забарвлені тонкою іронією вислови, що вийшли з-під її пера. Друга версія праці також свідчить про рішуче намагання писати дохідливіше, так наче цензор скаржився їй на те, що текст важко читається.

Ймовірно, Тереза написала першу редакцію “Шляху досконалості” у 1566 р., через рік після того, як закінчила своє “Життя”. Хоч дехто гадає, що цю працю було створено між 1562 і 1564 рр., на підставі власних свідчень Терези, як-от її згадки про Баньєса та “Життя”, найімовірнішим часом створення книги видається все ж 1566 р.¹¹

Рік створення другої версії “Шляху досконалості” теж становить предмет суперечок. Майже одногосно історики минулого вказують, що цю версію було написано у 1569 р., опираючись на свідчення одного молодого новика з монастиря у Толедо. Проте нещодавно ці свідчення було поставлено під сумнів, і ймовірну дату написання другої версії перенесли на 1566 р.¹². Тож Тереза мала б узятися до перегляду своєї книги відразу по тому, як рукопис було повернуто їй після цензури. Підставою для такого твердження може послужити те, що у творі не згадується ні жоден із заснованих Терезою пізніше кармелітських монастирів, ні місіонерський дух, який з'явився у неї внаслідок зустрічі з діяльним місіонером-францисканцем о. Алонсо Мальдонадо восени 1566 р., коли той повернувся з Індій.

Другу версію “Шляху досконалості” переглянув той-таки Гарсія де Толедо, а також ще один цензор, встановити особу якого не вдалося. Цього разу жоден із них не зробив зауважень, що призвели б до вагомих змін у тексті. Сама Тереза згодом змінила один уривок у 16-му розділі; відповідаючи у ньому на питання, чи може Бог дарувати містичні ласки недосконалим душам, вона стверджує, що може, аби допомогти їм звільнитися від вад, але водночас категорично заперечує, що споглядання може бути дароване людині, яка перебуває у смертному гріхові. Після внесення змін цей уривок звучить так: “Отож, скажу вам, не раз трапляється, що Бог дарує великі ласки душам, які цього зовсім недостойні, щоб вирвати їх з рук диявола”¹³.

Автографи

На щастя, обидва автографи “Шляху досконалості”, переглянуті Гарсією де Толедо, збереглися до наших днів. Перший виставлено у королівській книгозбірні Ескуріялу; другий зберігається в монастирі кармеліток у Вальядоліді, одному з тих, які заснувала Тереза. Перший рукопис, відомий як “ескуріяльський”, починається прологом; далі йде суцільний текст без поділу на розділи, хоч авторка вказала, де мав би починатися кожен розділ. На звороті книги подано назви сімдесяти двох розділів, написані Терезиною рукою.

Оскільки у вальядолідському рукописі деякі розділи збільшено за рахунок інших, всього їх нараховують сорок два. Знаючи вже, що книгу читатимуть не тільки сестри з обителі св. Йосифа, та у відповідь на зауваги цензорів Тереза дещо з неї вилучила, проте водночас розширила виклад основних тем і більше розвинула деякі свої ідеї; це видно, приміром, на прикладі важливого питання, пов'язаного з молитвою зібраності та спокою.

Вальядолідський автограф отримав схвалення цензора-домініканця, й відтак його поширювали по інших кармелітських монастирях. Втім примірники, переписані з вальядолідського, не завжди були точними. Два такі примірники, які сама Тереза переглянула, виправила та доповнила деякими коментарями, зберігаються сьогодні в монастирях кармеліток в Саламанці і Мадриді.

Історичний контекст

В Іспанії шістнадцятого століття політичне життя було тісно пов'язане з релігійним. Події у світі загалом і в Іспанії та інших частинах Європи зокрема залишили свій відбиток на Терезиних працях. Те, що відбувалося у маленькому світі монастиря Воплочення, також вплинуло як на саму Терезу, так і на її твори. Обізнаність із деякими з цих подій поживає чимало сторінок у її трактатах про молитву.

Розмірковуючи над останніми досвідченнями, про які Тереза пише у своєму “Житті”, читач приходять до висновку, що кастильська свята жила радше у звитяжній Церкві на небі, ніж у Церкві цього світу. Вона бачить воскреслого Христа у славі, пречисту Діву Марію, святих та ангелів. Переживаючи надзвичайне видіння ангелів, Тереза спізнає у собі небесну славу, хоч і не бачить Божества чітко¹⁴. Те, наскільки її життя було пов'язане з небом, відображено у таких думках: “Гадаю, ці одкровення неабияк допомогли мені дізнатися, де наш справжній край, і зрозуміти, що тут, унизу, ми лишень прочани... Часом трапляється, що ті, хто живе там, є моїми супутниками і приносять мені втіху; мені здається, що власне вони є достоту живими, а ті, хто живе на землі, – такі мертві, що навіть цілий світ не складає мені товариства, особливо коли я переживаю ті поривання”¹⁵. Все це, а також болісне прагнення любові, яке вона відчувала, спонукало її припускати, що невдовзі вона помре¹⁶.

Втім перший розділ “Шляху досконалості” показує нам Терезу, перейняту цілком земними клопатами, вельми збентежену тим, що Церква зазнає таких нелегких випробувань. “В той час до мене дійшли новини про лихо, яке діється у Франції, про плюндрування, спричинене лютеранами, і про те, як розростається ця жалюгідна секта. Ці вісті дуже мене вразили, і я, наче могла щось зробити або мала якусь вагу, з плачем звернулася до Господа і благала Його зарадити такому великому злу”¹⁷. Сталося те, що до Терези дійшли якісь

неприємні чутки, проте її слова свідчать про те, що про реальні факти їй було відомо не надто багато. Слід пам'ятати, що її згадки про лютеран у Франції і на загал про протестантів є доволі нечіткими і не відзначаються ні історичною, ні географічною точністю. Неприємні новини, які проникли навіть в усамітнення монастиря св. Йосифа, стосувалися релігійної війни між католиками і гугенотами. Стереотипні зауваги Терези відображають те, як, либонь, коментували ці новини пересічні мешканці Іспанії. “Церкви руйнуються, святі дари викидають, священники гинуть”¹⁸.

Для Терези Церква і християнство були тотожними. Виступ “тих лютеран” вона вважала виступом проти Церкви. Ніде у цій книзі вона не вживає визначника “католицький” для означення членів Церкви чи самої Церкви. Більше того, між її містичним життям та Церквою існував нерозривний зв'язок як у служінні, так і у стражданні.

Доволі цікаво, що попри всю свою ідіоматичну мову, видіння та звістки від Бога Тереза ніколи не досвідчувала одкровенень, призначених для Церкви, як це траплялося з іншими святами, приміром, Бригітою із Швеції, Катериною з Сієни та Маргаритою Марією Алакокве. Її містичне життя полягало радше у внутрішньому пізнанні змісту Одкровення. Це пізнання породжувалося вірою і дозволяло краще бачити її сутність, відтак породжуючи у Терези упевнену та глибоку свідомість тайн віри. Зрозуміло, що таке пізнання супроводжувалося любов'ю до віри і, крім того, спонукало її у пошуках проводу звертатися до Церкви та Святого Письма. Стосовно цього вона пише: “І з цією любов'ю до віри, яку згодом породжує Бог і яка живить ту ж віру, завжди намагаєшся йти вперед у згоді з тим, що твердить Церква, запитуючи про те і про се, як той, хто вже погодився цілковито дотримуватися цих істин”¹⁹, і далі додає: “Бо ж із того, що я бачу і знаю з досвіду, мовний зворот виносить свідчення свого Божого походження, якщо збігається з тим, що говорить Святе Письмо”²⁰. На її переконання, віра – це те, що твердить Церква, істини, закладені у Святому Письмі.

Відтак, радячись із ученими мужами та розповідаючи їм про своє духовне життя, Тереза переймалася передусім тим, чи перебуває її життя та досвідчення у згоді з істинами Святого Письма. У загальному виявленні стану своєї душі, викладеному на папері для Гарсії де Толедо в 1563 р., вона пише про Домінго Баньеса так: “То чоловік вельми духовний, богослов, із яким я обговорювала все пов'язане з моєю душею, а він, у свою чергу, говорив про це з іншими ученими, серед яких був і отець Мансіо. Вони дійшли висновку, що жодне з моїх досвідчень не відхиляється від Святого Письма. Це неабияк мене заспокоює, хоч я розумію, що не повинна довіряти собі ні на йоту, доки Бог провадить мене цим шляхом. Тому я завжди радилася з іншими, хоч це й нелегко”²¹. Ученого богослова Тереза вважає речником “того, що твердить Церква”, фахівця із “правд Святого Письма”.

Отож Тереза віддала свій твір на перегляд не просто задля виконання формальності і на початку та в кінці “Шляху досконалості” згадує о. Баньеса як того, хто, на її думку, візьме на себе працю цензора; в самому тексті вона двічі заявляє про свою відданість вірі, яку сповідує Церква²². Цікавим видається той факт, що лишень згодом, десь біля 1578 р., переглядаючи свій текст перед публікацією, Тереза вставила у нього визначник “Римська”. Тоді ж було додано і свідчення віри на початку. Такі ж зміни було внесено і до “Внутрішнього замку” та “Книги основ”. Виглядає на те, що ці вставки говорять про щось більше, аніж тільки про характерне для авторки прагнення до ортодоксальності. За її

власним простим визначенням, у “Святій Матері Церкві” вона знаходить істини Одкровення, святі таїнства і християнську родину.

“Господи, не дай християнству зазнати ще більшої шкоди”²³. Легко було говорити про Церкву як про християнство; подібним чином Тереза вважала, що дії супроти Церкви є діями проти Христа, “до якого так погано ставляться”²⁴. Що могла зробити Тереза, аби завадити цій шкоді, цьому “великому злу”? На її думку, вдаватися до сили тут марно. “Людям не до снаги самотужки зупинити поширення пожежі, спричиненої тими еретиками, хоч вони й пробували силою зброї подолати те могутнє зло. Мені здається, що тут потрібен інший підхід... бо, як я вже сказала, нас порятує зброя саме церковна, а не мирська”²⁵. Ця “церковна зброя” – проповідники та богослови; власне вони завдяки своїм знанням мали вченістю та словом оборонити Церкву. Проте такий підхід заперечував участь у цій боротьбі самої Терези. “Я усвідомила, що я – жінка, жалюгідна і не спроможна робити хоч щось із тих корисних речей, якими прагнула займатися, служачи Господу”²⁶. Однак наслідком таких роздумів стала не апатія, а рішучий намір “робити те мале, що було мені під силу”²⁷.

Це “мале” з часом розвинулося у Терезин ідеал: нечисленну групу християн (спершу тільки одинадцять-дванадцять; згодом це число зросло до п'ятнадцяти, а ще пізніше – до двадцяти одного), які були б добрими друзями Господа, намагаючись якомога точніше додержуватися євангельських рад і провадити життя у молитві за проповідників та богословів, оборонців Церкви; то мало бути життя у служінні Церкві та Христові.

Проте в ту епоху і за тих обставин на гурт жінок, які присвятили себе життю у молитві та спогляданні, неминуче дивилися якщо не з цілковитою недовірою, то принаймні з осторогою²⁸. На офіційному рівні іспанців на загал навчали йти “рівним” і “безпечним” шляхом подвижницького життя та усної молитви й уникати незвичайних проявів містицизму і зокрема тих феноменів, які їх супроводжують: ідіоматичної мови, видінь та одкровень.

Жінок це вчення трактувало ще суворіше, а випадки викриття фальшивих містиків жіночої статі давали привід для тихих пересудів та підступних погроз. Щобільше, побутувало тлумачення генетичних законів, згідно з яким жінка вважалася помилкою природи, таким собі недоробленим чоловіком. Якого вражаючого ступеня могло сягнути таке недобррозичливе ставлення до жінок, стає зрозуміло, коли прочитати наведений нижче уривок із одного з творів Франсиско де Осуни: “Якщо побачиш, що твоя дружина вчащає до багатьох церков, виявляє неабияку побожність та прикидається святою, почепи на двері замок; коли ж цього мало, то, якщо вона ще молода, просто зламай їй ногу, бо для неї краще піти на небо кульгавою зі свого дому, аніж вештатися навколо, шукаючи тих підозрілих форм святості. Жінці досить послухати проповідь, а потім запроваджувати почуте у життя. Якщо вона прагне більшого, то треба почитати їй книжку, коли вона сидить коло свого чоловіка і пряде”²⁹. На цьому тлі тогочасна приказка про те, що протягом життя жінці варто дозволити вийти з дому лишень тричі: перший раз – у день хрещення; другий – коли переїжджає до чоловіка, за якого виходить заміж; і третій – у день її похорону, перестає видаватися звичайним жартом.

Схолястичні богослови зазнали впливу Арістотелевих міркувань про те, що жінки керуються радше своїми пристрастями, ніж сталими судженнями. У процесі Терезиної канонізації Баньєс визнав своє небажання допускати жіночі твори до обігу серед широкого загалу³⁰. А у своєму офіційному вердикті стосовно Терезиною “Життя” він хвалить її чесноти, проте водночас застерігає супроти численних одкровень та видінь, “яких слід завжди вельми боятися,

особливо у жінок, які більше схильні вірити, що все це походить від Бога й убачати у цьому вияв святості”³¹.

Можна собі лишень уявити, які згубні наслідки для жінок мали, либонь, такі погляди; тож Тереза, як жінка, справді відчувала, що навряд чи спроможеться на багато. А проте у першій версії “Шляху досконалості” вона так відверто і потужно виступила на захист жінок, що цензор почувався зобов’язаним втрутитися, і їй відтак довелося багато що опустити під час перегляду. Наголосивши, що Господь, перебуваючи на землі, бачив від жінок стільки ж любові, скільки й від чоловіків, а віри навіть більше, і що світ так залякав жінок, що вони не наважуються привселюдно робити нічого корисного для Нього, ба навіть не “насмілюються висловлювати певні істини, які потай оплакують”, вона завершує доволі різкими словами: “Оскільки судді світу – сини Адама й усі як один чоловіки, то у жінок немає жодної чесноти, яка не викликала б у них підозри. Так, достоту, мій Царю, прийде день, коли кожного знатимуть за його заслугами. Я говорю не про себе, бо світові вже відома моя гріховність – і мене це тішить; кажу так тому, що бачу: то буде час, коли вважатиметься неправильним недооцінювати чеснотливі й сильні душі, навіть якщо вони – жінки”³².

Жінки з Терезиноного невеликого гурту мали стати добрими друзями Господа, сприяючи розвоєві цієї дружби завдяки життю у безнастанній молитві, згідно з приписами кармелітського уставу. Та крім того, що вони були жінками, заперечення викликало ще й те, що вони воліли практикувати мислену молитву, позаяк і прихильники Еразма, і *alumbrados** так наполегливо ратували за використання мисленої молитви, що виявляли певну зневагу до усної молитви, в тому числі й літургійної, та до інших церемоній і обрядів. Чи справді становило таке зневажливе ставлення частину вчення численних груп, відомих як *alumbrados*, потрібно ще з’ясувати. Архієпископ Карранса побіжно згадує про ймовірність фальшивих звинувачень, коли розповідає, як когось звинувачено у приналежності до *alumbrados* тільки тому, що він молився перед розп’яттям³³. Захищаючи мислену молитву, Карранса стверджує, що така молитва краща за усну, проте не засуджує останню.

Так чи йнак, консервативні богослови боялися, що у практиці мисленої молитви криються зерна протестантизму, якого в той “золотий вік” і світські, і церковні правителі Іспанії боялися як чуми. Домініканський монах Мельхіор Кано, богослов, який брав участь у Тридентійському Соборі і був радником Филипа II та інквізиції, піддав жорсткій критиці свого співбрата-домініканця, архієпископа Каррансу, і Луїса де Ґранаду за сприяння поширенню мисленої молитви серед простого люду. Фернандо Вальдес, генеральний інквізитор, скаржився, що Луїс де Ґранада намагався, мовляв, писати щось про споглядання для дружин простих теслів³⁴. Саме Вальдес опублікував у 1559 р. Індекс заборонених книг, куди входили майже всі видання, в яких йшлося про молитву³⁵. Пересічні люди мали займатися своїм домашнім господарством; їм було цілком достатньо меси й усної молитви. Інший тогочасний богослов, Домінго Сото, зізнавався, що не розуміє, як ті, хто дві години стоїть навколішки перед вівтарем, можуть думати про Бога – Він же невидимий!³⁶. А Мансіо від Тіла Христового, ще один богослов-учасник Тридентійського Собору, критикував Каррансу за те, що той говорить про молитву так, наче це спілкування двох друзів.

* *Alumbrados* (просвітленими) називали членів містичного, духовного руху в Іспанії (прим. перекл.).

Саме в такому доволі скептично налаштованому середовищі Тереза заснувала монастир для жінок, які мали присвятити себе життю в молитві, близькій приязні з Богом, живій вірі й любові, найдосконалішим взірцем яких була для неї Пресвята Діва – дружина теслі. Вся згадана вище атмосфера недовіри до жінок виразно відобразилася в таких Терезиних словах: “Часто чутимуть: “небезпечна то дорога”; “цей наклав на ній головою”; “того обвели довкола пальця”; “той знай молився, а все одно зблудив”; “така ото побожність лишень шкодить чесноті”; “це не для жінок, бо їх легко підманути”; “нехай сидять собі коло свого шитва”; “навіщо їм такі тонкощі?”; “хватить з них і “Отченаша” з “Богородицею”.”³⁷.

Втім із останнім твердженням Тереза цілковито погоджувалася. Якщо промовляти “Отче наш” в автентичний спосіб, то його слід поєднувати з мисленою молитвою. Наче ото мати, яка картає дитину, вона з осудом вказує на необґрунтованість таких закидів: “Що ж це з вами коїться, християни, якщо ви твердите, що мислена молитва непотрібна? Чи ви самі себе розумієте? Гадаю, навряд чи, а отже хочете, щоб усі ми пішли у хибному напрямку. Ви не знаєте, що таке мислена молитва, як треба промовляти усну молитву чи що таке споглядання, бо якби знали, то не засуджували б із одного боку те, що з іншого вихваляєте”³⁸. Тут Тереза не тільки рішуче стає в обороні мисленої молитви, але й підносить молитву усну, поєднуючи її з мисленою та стверджуючи, що така молитва може привести до досконалого споглядання.

Наполягаючи, що у разі існування якоїсь небезпеки ця небезпека полягає саме у нехтуванні мисленої молитви, вона з запалом вигукує: “Тримайтеся, доньки, бо “Отче наш” і “Богородице Діво” їм у вас не забрати!”³⁹. Тут цензор, притямом вловивши суть, визнав за потрібне втрутитися і, відступивши від свого звичаю просто викреслювати певні рядки, написав на полях: “Здається, вона докоряє інквізиторам за заборону книжок про молитву”⁴⁰.

Тереза переконана, що молитва є ділом Церкви й особливо дійовою стає у випадку щирої приязні з Богом, хоч би й творили її жінки. “Проте, Господи, я вірю у тих Твоїх слуг, які мешкають тут зі мною, і знаю, що вони нічого іншого не прагнуть і ні про що інше не дбають, як лишень про те, щоб зробити Тобі приємність. Заради Тебе відмовилися вони від того дріб’язку, який мали, хотіли-бо мати більше, щоб служити Тобі. Позаяк Ти, мій Творче, ніколи не виявляєш невдячності, то, гадаю, не проминеш дати їм те, про що просять, ба навіть даси значно більше. Коли Ти, Господи, ходив по землі, то ніколи не ставився до жінок з презирством, а навпаки, завжди допомагав їм із глибоким розумінням”⁴¹. Далі вона зазначає, що прохання цих душ тісно поєднані з Христом, перебувають у згоді з Ним та з Його Духом і даруються через Його власні заслуги⁴².

Спільнота жінок, які зібралися разом, аби провадити життя у молитві, могла також знаходити опору в душі кармелітського уставу. Давні пустельники, чії дні минали в суворій самотності та спогляданні на горі Кармель, мали бути для такого гурту джерелом натхнення⁴³. Попри те, що Тереза, здається, не була обізнана з раннім кармелітським уставом, написаним пустельниками і схваленим Гонорієм III у 1226 р., їй було достатньо еремітського духу, закладеного в уставі для кармелітських старців, що його схвалив у 1247 р. Інокентій IV, аби наголошувати на практикуванні усамітнення, яке мало здійснюватися через відгородження і відстороненість від світу, ще більше за те, що існувало в обителі Воплочення⁴⁴. З огляду на велике скупчення людей у монастирі і його нужденність, монахині були зобов’язані проводити більше часу у товаристві благодійників, як в обителі, так і поза нею. З тієї ж причини у випадку хвороби їм часто доводилося покидати монастир і шукати допомоги

деінде. Існували й інші мотиви, які давали їм змогу доволі легко отримати дозвіл залишити обитель. Деякі монахині у монастирі Воплочення прагнули суворішого дотримання правил усамітнення, що відповідало б приписам Тридентійського Собору. Проте Тереза апелювала до еремітського духу: “Життя, яке наміряємося провадити, не лишень монаше, але й еремітське”⁴⁵. Самітність відіграла важливу роль для її невеликої спільноти, присвяченої молитві. Так, слід було уникати праці у загальній кімнаті; “тишу легше зберігати, коли кожна монахиня сама; а звичка до самотності неабияк сприяє молитві”⁴⁶.

Хоч можна навести чимало свідчень на користь того, що у спільноті Воплочення панував дух побожності та ревності у вірі, для неї була характерною класова структура, що виявлялося в існуванні відмінних трибів життя залежно від того, з якої родини – заможної чи вбогої – походила монахиня. Сестри могли отримати дозвіл тримати у себе гроші, звідки б вони їх не брали, а декому навіть дозволялося мати дохід. Тож не дивно, що знаходимо свідоцтва про звичай купувати і продавати кімнати, кращі з яких, звісно, діставалися грошовитішим сестрам, тоді як бідніші були змушені спати у загальних спальнях. Відмінність між багатими і бідними виявлялася також у монашому одязі; виділятися можна було за допомогою плісе, різних кольорів, пряжок тощо. Деякі монахині носили персні, інші мали песиків. Були й такі, що, як Тереза, зберігали за собою титул *донья* і мали просторі приватні помешкання, де могли гостювати члени їхніх родин. Дехто мав слуг чи невільників. Хтось завдяки становищу своєї сім’ї опинявся на перших ролях у хорі. Можна також додати, що в ті часи вступ до монастиря нерідко розглядався як вирішення певної проблеми соціального характеру, а не як відповідь на покликання до посвяченого життя⁴⁷.

Однак Тереза відкинула всі подібні звичаї та погляди на чернече життя. Убогість євангельського духу притягувала її, наче потужний магніт. “Сестри, які походять з високого роду, мають якомога рідше згадувати в розмові про своїх батьків. Всі тут мають бути рівні між собою”⁴⁸. Ознакою Терезиних монахинь мала бути вбогість – вбогість у всьому, що стосується “домів, одягу, слів, а найбільше – думок”⁴⁹. Відстороненість від грошей тісно пов’язане з відстороненістю від почестей, оскільки “почесті і багатство завжди йдуть разом; той, хто прагне почестей, не зневажає багатство, а той, хто зневажає багатство, байдужий до почестей”⁵⁰. На переконання Терези, таке життя у рівності та смиренні мало розквітнути непідробною сестринською любов’ю, любов’ю, яку прагнув бачити у своїх послідовників сам Христос. За її власними словами, “у цьому домі, де нас не більше тринадцяти – а більше й не треба, – всі мають бути друзями, відчувати взаємну любов, вважати одна одну найдорожчими і допомагати одна одній”⁵¹.

Основна тема

Виправляючи “Шлях досконалості” після того, як книгу переглянув о. Ґарсія де Толедо, Тереза зробила на титульній сторінці такий дещо формальний запис: “У цій книзі подано поради й настанови Терези від Ісуса для черниць, її сестер та доньок”. Лишень згодом цю книгу “порад і настанов” доповнили заголовком, і його автором була не Тереза, хоч вона про нього знала і відгукувалася схвально. Цей заголовок з’явився на звороті титульної сторінки і звучав так: “Книга під назвою “Шлях досконалості”, написана Терезою від Ісуса, монахиною Чину Діви Марії з гори Кармель”. Отож “Шлях досконалості” є практичним посібником,

збіркою порад і настанов, призначеною для того, щоби впроваджувати монахинь-кармеліток у життя молитви. Сама Тереза постає у цьому творі вчителькою, котра показує, як діяти, пояснює, як оминати пастки й уникати зла.

Основа молитви

На початку своєї праці Тереза передусім показує, на чому ґрунтується новий на той час спосіб споглядального життя. Прагнучи зробити друзів Господа найкращими, вона наполягала, щоб маленька спільнота виявляла якомога більшу досконалість у дотриманні Христових рад⁵². Це передбачало неухильне додержання уставу, а для Терези одним із найістотніших елементів кармелітського уставу була безнастанна молитва⁵³. Щоб провадити життя у молитві, необхідний мир, тож Тереза уникає зайве обтяжувати своїх монахинь. Вона зупиняється переважно на трьох практиках, які мають допомогти їм сягнути як зовнішнього, так і внутрішнього миру, що його заповідає Господь; такий мир налаштує їх на життя у молитві⁵⁴. У чому ж полягали ці три практики? Це любов до ближнього, відстороненість і смирення, які разом творять основу молитви. Оскільки вони торкаються зв'язків, властивих ставленню людини до інших, до світу і до себе, то дарують волю духові.

Хоч можна припускати, що Терезина праця опирається на певну систему принципів та логіку, авторка не докладає особливих зусиль, аби представити свої ідеї більш-менш упорядковано. На початку книги вона у характерній для себе простій манері зізнається: “Позаяк я не знаю, що скажу, то й не можу сказати це доладно”⁵⁵. Про зазначені практики, які служать основою молитви, Тереза говорить не тільки у першій частині свого твору; любов, відстороненість і смирення як наслідки молитви стають предметом обговорення й далі. Також і вельми звичні для неї відступи від теми можуть трохи дратувати читачів, які хочуть простежити за її думкою; на самому початку свого твору авторка відразу ж робить чималий відступ (цілий другий розділ), який був би доречнішим у будь-якому іншому місці. Як наслідок, тема, про яку йдеться в одному розділі, часто доповнюється сказаним на цю ж тему деінде.

Розглядаючи першу зі згаданих вище практик, любов до ближнього, Тереза присвячує перші чотири розділи аналізові любові. Вона розділяє любов на два різновиди – цілковито духовну і змішану з чуттєвістю, – і, пояснюючи останню, стикається, вочевидь, з неабиякими труднощами. Готуючи другу редакцію свого твору, Тереза переписала цілу частину, присвячену цій темі, та згодом вирвала сторінку і спробувала викласти свої погляди на любов утретє⁵⁶.

Говорячи про любов загалом, авторка нарікає на те, що саме слово “любов” часто вживається для означення речей, які не мають жодного відношення до справжньої і досконалої любові. Вона визнає важливість дружніх стосунків і стверджує, що такі стосунки мають переростати у досконалу любов та збагачуватися нею; попри те, що монахинь у неї небагато і між ними панує справжня близькість, вона закликає їх до обопільної приязні. Навіть більше, Тереза, наділена неабиякою здатністю до дружби, зазначає, що зайва стриманість може відлякувати людей від служіння Богові. “Наша природа призводить до того, що декого стриманість лякає і гнітить; такі люди уникають йти шляхом, який ви торуєте, хоч і добре усвідомлюють, що цей шлях більш чеснотливий”⁵⁷. Терезина спонтанність і свобода від надмірної стриманості виявляються на багатьох сторінках першої редакції “Шляху досконалості”, які

зазнали цензури чи були згодом опущені. Наприклад, застерігаючи своїх монахинь супроти пишних будинків, вона пише: “І – якщо мені дозволено сказати так із чистим сумлінням – нехай такий будинок завалиться у той же день, коли ви його спорудите”. Однак у першій редакції Тереза висловила значно сильніше: “...і нехай такий будинок завалиться та поховає вас під собою у той же день, коли ви його забажаєте”⁵⁸.

Хай про яку піднесену духовність говорить Тереза, вона аж ніяк не хотіла б, аби її доньки чи будь-хто з читачів втратив співчуття, яке завжди супроводжує любов. “Бо часом трапляється, що якась дурниця завдає одному стільки ж страждань, скільки іншому могли б завдати великі випробування; людям із чутливою натурою дрібниці можуть приносити немало горя. Якщо ви не подібні на них, то ніколи не забувайте про співчуття”⁵⁹.

Тема відстороненості охоплює все, що Тереза прагне висловити за допомогою таких виразів як вбогість духу, умертвлення і підпорядкування Божій волі. З-поміж усіх висновків стосовно людського стану, які вона зробила, найбільше на її спосіб мислення вплинуло те, “як швидко все закінчується”⁶⁰. Поза тим, практику відстороненості, як і любові чи смирення, не призначено виключно для монахинь. Хоч Тереза писала “Шлях досконалості” для своїх монахинь, і ця праця є у певному сенсі коментарем до конституцій, які вона для них уклала, зазначений трактат став популярною книгою з духовності, оскільки великою частиною вміщених у ньому порад може користуватися будь-хто з читачів. Варто відзначити, що Тереза й словом не згадує про те, що її монахині мають більше можливостей практикувати відстороненість, або про те, що життя у них важче, ніж у інших; навпаки, іноді вона зауважує, що одружені люди змушені дотримуватися жорсткішої самодисципліни через покладені на них обов’язки і що миряни зазнають важких випробувань, яких монахині позбавлені⁶¹. Вона пише: “Я не називаю рішення посвятити своє життя Богові “зреченням усього”; досконала душа може бути відстороненою і смиренною де завгодно”⁶².

Результатом успішної практики відстороненості є внутрішня свобода, свобода від турбот про матеріальні зручності, почесні та багатство. Зважаючи на епоху, в якій жила Тереза, варто зазначити, що вона не надає особливого значення суворим постам та покутам. “Проте я говорю про тих, хто за своєю вдачею полюбає бути поцінованим та вшанованим і бачить лишень провини інших, а не свої власні, та про інші подібні речі, які достоту постають внаслідок нестачі смирення”⁶³.

Відстороненість і смирення: у Терези ці два поняття так тісно пов’язані між собою, що вона не може говорити про одне, не згадуючи про інше; дві згадані чесноти, “здається, завжди йдуть поруч”⁶⁴, позаяк смирення передбачає відстороненість від себе самого, від своїх турбот про добру славу та пошану. І тоді душа своїм смиренням притягує до себе Любов, як ото Пресвята Діва смиренням привела на землю небесного Царя. “Я не розумію, як може існувати смирення без любові чи любов без смирення; так само ці дві чесноти просто не можуть існувати без відстороненості від усього створіння”⁶⁵.

Мова не про ту відсутність самоповаги, яка ніяк не пов’язана зі смиренням і яку можна розпізнати за допомогою збентеження, що його вона викликає. “Смирення, хай яке глибоке, не турбує і не породжує занепокоєння, – пише Тереза, – воно приносить мир, радість і спокій... Біль справжнього смирення не хвилює і не вражає душу; навпаки, це смирення поширюється нею і дає їй змогу краще служити Богові”⁶⁶.

У смиренні людина проймається переконанням, що все добро походить від Бога. Тереза усвідомлювала: якщо одного дня вона відчуває неабияку відстороненість від усього суцього, то будь-якої миті це відчуття може її покинути; тому вона приходить до такого висновку: “Тож якщо це правда, то хто зможе сказати про себе, що він чеснотливий чи багатий? Бо ж у ту саму хвилину, коли з’являється потреба чесноти, він бачить, що таки убогий”⁶⁷.

Спосіб молитви

Часто піднімають питання: а чи був у Терези певний спосіб молитви, якому вона навчала? В той час набув поширення такий спосіб молитви як дискурсивне розважання (медитація). Звертаючись до теми молитви у другій частині своєї праці, де подано коментар до “Отче наш”, Тереза насамперед згадує чимало книг, присвячених розважанню. Однією з найвідоміших була праця монаха-домініканця Луїса де Гранади під назвою “Книга молитви та розважання”, опублікована 1554 р., яку вона рекомендує у своїх конституціях. Схвально відгукуючись про цей твір, Тереза робить водночас таке важливе зауваження: “Є стільки добрих книжок, написаних здібними авторами для тих, хто наділений схильним до методичності розумом, і для досвідчених душ, здатних зосередитися на своєму внутрішньому світі, що з вашого боку було б хибно приділяти увагу тому, що я говорю про молитву”⁶⁸. Справді, у неї немає наміру писати для тих, кому притаманні зазначені якості; розроблений нею спосіб радше стане у пригоді тим, чий розум, як і її, подібний на “необ’їждженого коня”⁶⁹. “Мені дуже шкода таких душ, бо вони скидаються на людей, які мучаться від сильної спраги і в далині бачать воду, та коли хочуть до неї дістатися, то обов’язково зустрічають когось, хто – спочатку, посередині, а чи й уже наприкінці – їх перепиняє”⁷⁰.

Таким людям, а також усім іншим, хто не здатний іти шляхом дискурсивного розважання, Тереза пропонує свій спосіб. Вона звертається до “Отче наш”, молитви, якої навчав нас Христос; усна молитва не перешкоджає спогляданню. Однак промовляння цієї молитви має доповнюватися Терезиним способом, який вона називає “молитвою зібраності”, оскільки “душа збирає докупи свої властивості і входить у себе, щоб бути разом зі своїм Богом”⁷¹. Поряд із таким зосередженням уваги необхідне також усвідомлення близькості до Бога. Тереза наполягає на тому, що Бог перебуває біля кожної людини. “Все лихо постає із нерозуміння того, що Він поруч із нами”⁷². А Бог не тільки поруч, але й “ніколи не зводить з вас очей”. “Хто може завадити вам звернути очі своєї душі до Господа?”⁷³ – запитує Тереза.

Характерною ознакою її способу є безпосередня близькість у молитві до Бога, який завжди і за будь-яких обставин знаходиться біля нас. “Я намагаюся наголосити, що ми маємо бачити Того, з ким говоримо, і бути поряд із Ним, а не повертатися до Нього спиною”⁷⁴. Зосереджувати увагу всередині, перебувати у безпосередній близькості, дивитися, пильно вдивлятися – такі вислови є типовими для Терезиною способу. “Тепер я не прошу вас думати про Нього, висновувати різні твердження чи поринати у глибокі і проникливі роздуми, послуговуючись своїм розумом. Я прошу лишень дивитися на Нього – нічого більше”⁷⁵.

Достатньо докласти зусиль у цьому напрямку; з таких міркувань Тереза називає свою молитву зібраності “способом”⁷⁶. Ясна річ, ступінь зібраності може

різнитися, і Тереза передбачає, що спочатку, либонь, буде трохи важко, та невдовзі “користь стане вельми помітною”⁷⁷.

Тереза з’ясувала, що молитва зібраності разом із усною молитвою вельми ефективно налаштовують людину на споглядальну молитву. “Божественний Учитель приходив навчати їй [цій молитві] і дарувати молитву спокою швидше, ніж якби використовувався будь-який інший спосіб”⁷⁸. Тереза твердить: “Я ніколи не знала, що таке молитися, отримуючи задоволення, доки Господь не навчив мене цьому способів”⁷⁹, а далі робить висновок: “Отож, сестри, звикайте промовляти “Отче наш” із такою зібраністю, і незабаром побачите, яку користь це приносить. До цього способу молитви душа звекає дуже швидко, і відтак не блукає, а властиві їй здібності не знають розладу; це покаже час”⁸⁰.

Терезиному вченню ніколи не було властиве суворе додержання якоїсь певної формули. Чи не кожна сторінка її книги свідчить про притаманну їй спонтанність і містить прохання, похвалу, поклоніння, піднесення, подяку – всі форми молитви. Початкові слова “Отче наш” спонукають Терезу поринути у власну задалегідь необдуману молитву, тож вона вчить нас молитися, молячись сама; втім при цьому вона постійно повертається до “Отче наш”. Окрім описаної свободи від обмежень, Тереза цінує також розмаїття виявів безпосереднього перебування біля Христа: маємо бути з Ним у радості, у випробуваннях і журбі, у Страстях і Воскресінні. Отже, на додачу до практикування зібраності та зосередження уваги на Христові, внутрішнє перебування біля Христа, який постає перед нами у різних євангельських оповідях, – це ще один важливий допоміжний засіб. Навіть після Воскресіння Він і далі впливає на нас через тайни свого земного життя, за допомогою яких стає значно ближчим до людини⁸¹.

Іноді під час такої молитви душу огортає пасивний спокій і щораз глибша тиша. “Я знаю, що багатьох людей, котрі моляться вголос, як ми вже говорили, Бог провадить до піднесеного споглядання”⁸². Опираючись на згаданий спосіб зібраності, Тереза далі переходить до опису молитви спокою – початкової стадії споглядання, яка, відповідно до Терезиної термінології, завжди виявляється у формі пасивної молитви і якої не можна сягнути за допомогою суто людських зусиль. За такою початковою стадією споглядання, якій ще не властиве цілковите заспокоєння властивостей душі, йде молитва злуки, в якій всі зазначені властивості заспокоюються у внутрішній тиші. Коли розпочинається споглядання, зібраність поглиблюється; слів стає менше, достатньо просто час від часу промовляти якесь одне слово. Проте власних зусиль людини замало для того, щоб творити та підтримувати містичну молитву. “Найкращий спосіб триматися цієї ласки полягає у чіткому розумінні того, що ми не спроможні ні спричинити її, ні відкинути; можемо лишень приймати її з вдячністю, як ті, що найменше її заслуговують; для цього не потрібно багато слів”⁸³. Споглядання подібне до живої води, яку п’ємо з джерела; проте ця вода різниться від земної тим, що, тамуючи спрагу душі, водночас її збільшує.

На думку Терези, Господь залишив нам “Отче наш” у доволі нечіткому формулюванні для того, аби кожен міг просити про те, що потрібне саме йому. Сама вона дізналася про чимало глибоких таємниць, які розкрив перед нею Учитель, що навчає правильно промовляти цю молитву. “Звісно, мені ніколи не спадало на думку, що ця молитва містить стільки глибоких таємниць; тепер ви можете окинути поглядом увесь духовний шлях, який криється в ній, від самого початку і до того моменту, коли Бог сповнює душу і дає їй доскоchu напитися з джерела живої води, яке, за Його словом, знаходиться в кінці зазначеного шляху”⁸⁴.

Щоб дійти до цього кінця, потрібна якість, що її Тереза визначає як *tuu determinada determinacion* – непохитна рішучість. “Щоб сягнути кінця, вони мають відзначатися безоглядною та непохитною рішучістю, хай буде, що буде, і діється, що хоче, незважаючи на всю необхідну працю та на критику, якої можуть зазнавати, і на те, дійдуть вони до кінця чи помруть по дорозі, і на те, що їм може забракнути відваги подивитися у вічі випробуванням, які можуть стрінутися на шляху, ба навіть на кінець світу”.⁸⁵

Наш переклад

З огляду на попит і нестачу примірників, Тереза через якийсь час дійшла висновку, що її книгу треба надрукувати; проте вона відчувала, що потребує допомоги у здійсненні ретельного редагування тексту. Втім невідомий редактор, якому вона доручила це делікатне завдання, підійшов до справи не надто відповідально, і відшліфований текст втратив чимало питомих терезіанських рис. Терезі довелося ретельно перевірити його, терпеливо відновлюючи попередній вигляд там, де редактор, на її думку, перестарався; цей рукопис зберігається сьогодні в обителі монахинь-кармеліток у Толедо. Саме його було використано для перших видань “Шляху досконалості”, здійснених в Еворі 1583 р., в Саламанці 1585 р. і у Валенсії 1587 р. Та оскільки ті, хто вже ознайомився з невимушеним, мало не розмовним Терезиним стилем викладу, були не надто ним вдоволені, то Луїс де Леон вирішив у своєму повному виданні творів Терези скористатися вальядолідським автографом. Проте навіть у 20-му столітті існування різних версій призводило до неабиякої плутанини, аж доки о. Сильверіо у своїх критичних виданнях остаточно не вніс ясність у це питання.

Наш переклад здійснено на основі вальядолідського автографа, праці, яку переглянула сама Тереза і схвалив о. Ґарсія де Толедо. Однак перекладові, зробленому на основі самого лишень вальядолідського тексту, неодмінно була б властива низка недоліків. Іншомовний читач не мав би нагоди ознайомитися з яскравими уривками і цікавими варіантами викладу, притаманними ескуріяльському текстові. Чимало таких опущених уривків та варіантів з цього тексту можна вставити у вальядолідську версію, не завдаючи при цьому якоїсь значної шкоди розвоєві думки. Уривки з ескуріяльського тексту, вставлені у наш переклад, що його, як уже зазначалося, здійснено на основі вальядолідського автографа, подано в квадратних дужках. Якщо трапляються уривки, між якими є вагомі розбіжності, то переклад ескуріяльської версії наведено у примітці.

“Шлях досконалості” можна поділити на такі частини:

- I. Мета, поставлена перед Терезиним кармелітським монастирем (розділи 1-3);
- II. Основа молитви: любов до ближнього, відстороненість і смирення (рр. 4-15);
- III. Різноманітність способів життя, властивих контемплятивним спільнотам (рр. 16-18);
- IV. Молитва загалом (рр. 19-26);
- V. Коментар до “Отче наш” (рр. 27-42)
 - A. Христос як Учитель і Провідця у молитві (рр. 26-27);
 - B. Молитва зібраності (рр. 28-29);
 - B. Молитва спокою (рр. 30-31);

- Г. Підпорядкування Божій волі (р. 32);
Г. Євхаристія (рр. 33-35);
37);
Д. Прощення образ і відстороненість від слави та почестей (рр. 36-37);
Е. Звільнення від обману та ілюзій (рр. 38-41);
Є. Прагнення вічного життя (р. 42).

Кіран Кавано, OCD

Кармелітський монастир у Брукліні, Масачусетс

1979

* * * * *

Чимало людей доклалися до підготовки цього видання і заслуговують на вияв вдячності. Особлива подяка о. Томасові від Хреста (Альваресу), який дозволив перекладачам скористатися повним виданням творів св. Терези іспанською мовою, яке було опубліковане за його редакцією. Численні укладені ним примітки були для нас незамінним джерелом інформації при впорядкуванні власних приміток до цього видання. Також потрібно відзначити монахинь з кармелітського монастиря в Ілісбурзі, Пенсильванія, які зробили вагомий внесок в укладання покажчика. Ще кілька кармелітських монастирів – з Денверса, Роксбері та Індіанополіса – надали вельми потрібну допомогу під час редагування і вичитування коректури. О. Адріян Куні давав поради у процесі редагування, а Жан Малон старанно видрукував цілий рукопис. Насамкінець хотілося б висловити вдячність всім тим, хто спонукав о. Отілію й мене продовжувати працю над перекладом всіх творів цієї великої святої після появи першого тому.

Св. Тереза з Авіли

ШЛЯХ ДОСКОНАЛОСТІ

Книга під назвою “Шлях досконалості”, написана Терезою від Ісуса, монахинєю Чину Пресвятої Діви з гори Кармель. Призначена для монахинь-кармеліток босих, які дотримуються первісного уставу Пресвятої Діви з гори Кармель.

ІХС

У цій книзі містяться перестороги та поради, що їх Тереза від Ісуса дає черницям, своїм сестрам і донькам, які живуть у монастирях, заснованих нею з поміччю Господа і преславної Діви, Божої Матері, де додержуються первісного уставу Пресвятої Діви з гори Кармель. Зокрема ця книга призначена для сестер з монастиря св. Йосифа в Авілі, який вона заснувала першим і де була настоятелькою, коли її писала¹.

В усьому, про що йтиметься в цій книзі, я підпорядковуюся вченню нашої Матері, Святої Римської Церкви², а якщо б і сказала щось всупереч цьому вченню, то лишень внаслідок власного нерозуміння. Тож прошу вчених, які читатимуть цю працю, пильно її переглянути і виправити помилки, що йдуть врозріз із тим, чому навчає Церква, а також всілякі інші хиби, які можуть в ній зустрічатися. Що ж буде в цій книзі доброго, нехай сприяє славі та хвалі Бога і служінню Його Пресвятій Матері, а нашій Заступниці та Владарці, одежу якої ношу і я, недостойна.

Пролог

1. Коли сестри з монастиря св. Йосифа дізналися, що від отця *presentado*¹ з чину славного св. Домініка, мого теперішнього сповідника Домінго Баньєса², я отримала дозвіл написати щось про молитву – йому бо здавалося, що мені буде до снаги про це написати, позаяк я знаю багатьох духовних осіб і не раз розмовляла з ними на тему молитви, – то почали так наполегливо спонукати мене до написання такого твору, що я вирішила їх послухатися. Є чимало добрих книг, написаних людьми, які знали, про що говорять, а проте сестрам, з огляду на їхню щирю любов до мене, краще підійде моя недосконала і недоладна праця, ніж якась із тих чудових книг. Вірю, що завдяки їхнім молитвам Господь зволить допомогти мені, і я скажу щось хосенне і відповідне способів життя, що його ми провадимо в цьому домі. Якщо ж помилюся, то отець *presentado*, який має переглянути цей твір першим, або його виправить, або кине у вогонь; я нічого не втрачу, бо прислухалася до бажання згаданих Божих слугинь, а вони побачать, на що я спроможна сама по собі, позбавлена Господньої допомоги.

2. Я маю намір подати тут деякі засоби, що допомагають боротися з дрібними, непомітними спокусами диявола, на які, можливо, звертаємо менше уваги власне тому, що вони такі непомітні. Напишу й про інші речі, на які надихне мене Господь і які спадуть мені на думку. Позаяк я не знаю, що скажу, то й не можу сказати це доладно, але, можливо, так воно й на краще, бо вже те, що я заходила писати книгу, справа для мене вельми незвична. Нехай Господь покладе руку на все, що я пишу, аби воно збігалось з Його святою волею; саме цього я завжди прагну, хоч учинки мої такі ж недолугі, як і я сама.

3. Знаю, що мені не бракує любові до сестер і бажання якомога більше їм допомагати, аби їхні душі сягали щораз вище у служінні Господеві. Ця любов разом із моїм віком та досвідом, здобутим у різних монастирях, може посприяти тому, що про речі прості та повсякденні я говоритиму зрозуміліше, ніж учені, які заклопотані важливішими справами і відзначаються неабиякою силою, а тому менше переймаються дрібницями, що самі по собі наче й не мають жодного значення. Втім таким слабким створінням, як ми, жінки, завдати шкоди може що завгодно. Особливо ж тим, хто живе у закритій обителі, загрожують хитромудрі й лукаві підступи диявола, який, зауваживши, що вони не піддаються на його крутість, добирає нових способів підбити їх під свою владу. Мені, нещасній, не вдавалося як слід від нього боронитися, тому я хотіла б, щоб мої сестри мали мій досвід собі за пересторогу. Я не говоритиму тут про речі, яких не спізнала на власному досвіді чи не побачила в інших [або не усвідомила їх з Божою поміччю в молитві].

4. Нещодавно мені звеліли написати оповідь про своє життя; в ній також подекуди йшлося про молитву. Може трапитися, що мій сповідник не захоче, аби ви читали ту оповідь, тож я повторю тут дещо зі сказаного там, а також додаю інші речі, які вважатиму за потрібне. Нехай Господь, зваживши на моє прохання, зволить сам провадити мою руку у цій праці й оберне її на примноження своєї слави. Амінь.

Розділ 1,

в якому розповідається про те, що призвело до заснування монастиря з таким суворим правилом.

1. Причини, які спонукали мене до заснування цього монастиря, я виклала у згаданій вище книзі, де описано також і дивовижні Божі ласки, які дали мені зрозуміти, що служіння, здійснюване в цьому домі, неабияк сприятиме зростанню Божої слави. Спочатку я не мала наміру запроваджувати в його зовнішньому устрої такі суворі звичаї або позбавляти його сталого доходу; навпаки, я хотіла влаштувати все так, аби йому нічого не бракувало. Це, на загал, лишень засвідчує мою слабкість та нікчемність, хоч мені йшлося не стільки про власне задоволення, скільки про добро інших.

2. В той час до мене дійшли новини про лихо, яке діється у Франції, про пляндрування, спричинене лютеранами, і про те, як розростається ця жалюгідна секта. Ці вісті дуже мене вразили, і я, наче могла щось зробити або мала якусь вагу, з плачем звернулася до Господа і благала Його зарадити такому великому злу. Мені здавалося, що я тисячу разів віддала б своє життя, аби лишень спасти хоч одну душу з тих багатьох, які гинули там. Та коли я усвідомила, що нездатна робити хоч би щось із того корисного, чим прагнула служити Господеві, бо є жінкою, до того ж убогою, то тим гарячіше запалало – і досі палає – в мені прагнення, щоб, позаяк Бог має так багато ворогів і так мало друзів, принаймні ці останні були справжніми. Відтак я постановила зробити хоч би те мале, що було мені до снаги, а саме – якомога неухильніше додержуватися євангельських рад і спонукати тих нечисленних сестер, які живуть тут разом зі мною, чинити так само, вірячи у безмежну доброту Бога, який ніколи не покидає тих, хто рішуче налаштований віддати все заради Нього. Також я сподівалася, що чесноти сестер, які відповідатимуть засадам, мною для них встановленим, перевищать в Господніх очах мої власні недоліки; так і мені вдалося б зробити Господу щось приємне. Позаяк всі ми були б заглиблені в молитву за оборонців Церкви, за проповідників та вчених мужів, які захищають її від нападок, то могли б відповідно до своїх можливостей спомагати нашого Господа, що Його так ото зневажають ті недовірки, яким Він зробив стільки добра; видається, вони знай лишень снять про те, щоб знову розіп'яти Його на хресті і щоб Він не мав де навіть прихилити голову.

3. О Іскупителю мій, моє серце не може згадувати все це без гіркового смутку і болю! Що діється сьогодні з християнами? Чому завжди зазнаєш найгіршої кривди саме від тих, хто найбільше Тобі завдячує, для кого вчинив найвизначніші діяння, кого обрав собі за друзів, з ким перебуваєш і кому вділяєш самого себе у святих таїнствах? Невже їм мало тих мук, що їх Ти вже пережив за них?

4. Істинно, Господи, відмежовуватися й ухилитися від світу – то зовсім не те, що треба сьогодні робити. Якщо цей світ так ото ставиться до Тебе, то чого

чекати від нього нам? Може, заслуговуємо кращого ставлення? Чи, може, зробили людям стільки добра, що вони схочуть зберегти приязнь із нами? Що тут іще сказати? На що маємо сподіватися ми – ті, хто з Божої ласки вільний від цієї огидної та заразної болячки, секти, прибічники якої вже знаходяться у владі диявола? Вони власними руками готують собі справедливую кару і за свої розкоші цілком заслуговують вічного вогню. Що ж, так їм і треба! А проте у мене крається серце, коли бачу стільки душ, що йдуть на погибель. Краще б усе це швидше скінчилося, щоб не бачити, як вони гинуть, примножуючись з дня на день.

5. Мої сестри у Христі, допоможіть мені вимолити це у Господа! Саме для цього Він і зібрав вас тут; на це має бути спрямоване все ваше старання; до цього мають змагати всі ваші бажання; над цим маєте проливати сльози; про це має йтися у ваших молитвах. Ні, сестри, не про справи світу нам слід турбуватися. Бо мені смішно, а водночас і сумно, коли бачу, за що люди просять нас молитися: маємо благати Бога про багатство і гроші – і цього хочуть ті, хто, на мою думку, мав би просити у Нього ласки кинути все це під ноги. Наміри у них добрі, і тому кінець-кінцем ми задовольняємо їхні бажання і з огляду на притаманну їм побожність звіряємо Богові їхні прохання, хоч мені й здається, що, зачувши такі речі, Він ніколи мене не вислуховує. Світ охоплений полум'ям; Христа хочуть засудити знову і, так би мовити, виставляють супроти Нього тисячі фальшивих свідків; Його Церкву прагнуть сплюндрувати – тож чи треба марнувати час, просячи про речі, що – якби лишень Бог зволив їх подати – не одній душі перекрили би шлях до неба? Ні, сестри мої, сьогодні не час у наших розмовах з Богом перейматися не надто важливими справами.

6. Певна річ, що якби не слід було зважати на людську слабкість, якби не те, що я не можу відмовити у розраді тим душам, які у кожній своїй потребі шукають в нас допомоги, то я не знала б спокою доти, доки вони не зрозуміли б, що не цього треба просити у Бога з такою ревністю.

Розділ 2,

в якому мова про те, як слід відкидати турботи про тілесні потреби і якою благословенною є убогість.

1. Не думайте, сестри мої, що, не стараючись вдовольняти людей від світу, відчуватимете нестачу їжі. Запевняю вас, цього не станеться. Ніколи не намагайтесь забезпечувати собі утримання, потураючи людським забаганкам, бо саме тоді й помрете з голоду – і то цілком заслужено. Зведіть очі на свого Жениха! Він вас утримуватиме. Якщо Він задоволений, то поживу вам мимохіть забезпечуватимуть навіть ті, хто найменше до вас прихильний, у чому ви вже переконалися на власному досвіді. А якби навіть, так чинячи, ви мали померти з голоду, то благословення Господнє на вас, сестри з обителі святого Йосифа! Заради Божої любові, не забувайте про це. Якщо вже ви відмовилися від доходів, то відмовтесь і від турботи про їжу, інакше все буде марним. Коли хтось з Божої волі посідає маєток, нехай про нього і дбає, бо це справедливо і відповідає його покликанню; та з нашого боку, сестри, дбати про щось таке просто безглуздо.

2. Мені здається, що турбуватися про грошові достатки інших означало б подумки посягати на те, що приносить їм втіху, і то при тому, що така турбота аж ніяк не спонукає їх змінити триб своїх думок чи дати милостиню. Отож залиште цю турботу Тому, хто сам над усім панує і є Владарем і багатства, і багачів. За Його велінням ми зібралися тут. Його слово – то істина; радше потьмариться небо і западеться земля, ніж це слово виявиться зрадливим¹. Тож не полишаймо Його і не біймось, що Він полишить нас; а якщо й полишить колись, то лишень задля примноження нашого ж добра, як ото позірно полишив було святих, що за Нього поклали своє життя; та однак зробив так тільки для того, щоб через мучеництво сягнули слави у віках. О, якою гарною зміною було б раз і назавжди покласти на кін геть усе, а тоді втішатися вічними щедротами!

3. Добре поміркуйте над усім цим, сестри, бо це вельми важливо. Тому й залишаю вам цю пересторогу на письмі, щоб ви пам'ятали її і після моєї смерти; допоки ж живу, сама вам про неї нагадуватиму, знаю бо з власного досвіду, що вона приносить неабияку користь. Що менше маю, то легше мені на серці. Бачить Бог, що більшу прикрість відчуваю, коли маємо усього понад міру, аніж коли нам чогось бракує. Не знаю, можливо, почувуюся так тому, що мій досвід свідчить: допіру нам чогось забракне, як Господь тут же дає нам усе, чого потребуємо. Для нас думати про гроші означало б ошукувати світ, вдаючи з себе на позір убогих, а в душі не сприймаючи цієї вбогості. Я відчувала б докори сумління, бо мені здавалося б, що я – наче та багатирка, яка ні сіло ні впало взяла та й пішла на жебри. Не дай, Боже, щоб коли-небудь до такого дійшло, бо якби між нами вкорінилася надмірна турбота про те, щоб зібрати якомога більше милостині, то рано чи пізно це увійшло б у звичку і могло б дійти навіть до того, що ми пішли б жебрати без особливої потреби, ба навіть у нужденніших за себе. І хоч ті, хто нам дає, не втрачають нічого, а лишень

здобувають, ми самі зазнали б великої шкоди. Тож нехай Господь Бог вас, доньки мої, від того боронить! Якби мало так статися, то я б уже краще воліла, щоб ви мали сталі доходи.

4. Тож заради Божої любові благаю вас, прошу, буцім ото милостиню: нехай ніколи турбота про тілесні потреби не затьмарює ваших думок. Тільки-но якась з-поміж вас – навіть наймолодша з сестер – зауважить, що щось таке прокралося до цього дому, то нехай тут-таки ввізве до Господа і застереже настоятельку, з усією покорою намагаючись переконати її, що чинить хибно, і якщо так триватиме й далі, то дух справжньої убогості буде цілковито втрачено. Проте я плекаю надію у Господі, що Він вбереже наш дім від такого лиха і не залишить своїх слугинь. Оскільки я пишу цю книгу на ваше бажання, то нехай послужить вам хоча б цією пересторогою.

5. Повірте, доньки, що власне для вашого добра Господь дав мені незначне розуміння того, які блага криються у святій убогості. Пройнявшись їхнім духом, ви й собі їх зрозумієте, хоч, може, й не настільки; я з Божої ласки пізнаю їх тим глибше, чим довше перед тим уникала бути вбогою, хоч і зобов'язалася до вбогості урочистим обітом; натомість була вбогодухою. Вбогість – це добро, яке містить у собі всі блага світу. [Гадаю, вона містить багато з тих дібр, які притаманні всім чеснотам. Втім, не стверджуватиму напевне, бо не знаю справжньої вартості кожної чесноти. Я не говоритиму тут про те, чого, на власне переконання, добре не розумію. А проте сама я упевнена, що вбогість духу охоплює чимало чеснот.] У ній – велике панування. Повторюю: вона дарує панування над усіма благами світу, бо той, хто про них не дбає, отримує владу над ними. Яке значення мають для мене королі та вельможі, якщо я не прагну їхніх скарбів? Пощо мені їхні ласки, якщо задля них мала б образити Бога, хай навіть щонайменшою дрібницею? Хіба, розуміючи, що для вбогого найвища честь – справжня вбогість, дбатиму я про почесні, якими вони можуть мене осипати?

6. На мою думку, почесні і багатство завжди йдуть разом; той, хто прагне почесей, не зневажає багатство, а той, хто зневажає багатство, байдужий до почесей. Слід добре усвідомити, що прагнення почесей завжди супроводжується певним тяжінням до грошей та маєтків. Нечувана річ, щоб убогий зазнав почесей від світу; навпаки, хай якої поваги він заслуговує, його матимуть за ніщо². Справжня ж убогість, убогість, яку обираємо задля самого Бога, приносить з собою таку гідність, що не потребуємо більше ласки ні від кого, крім Нього. Відомо, що той, хто нікого не потребує, має багато друзів; я знаю це з власного досвіду.

7. Про цю чесноту написано вже стільки, що мені, либонь, ліпше помовчати, особливо зважаючи на те, що це тема вельми піднесена і мені не до снаги ні охопити її помислом, ні – тим паче – про неї говорити. Тож щоб не принижувати зазначену чесноту своїми намаганнями скласти їй хвалу, я більше про неї не говоритиму. Сказала я тільки те, що спізнала на своєму досвіді, і, зізнаюся, так захопилася цими розважаннями, що й не надто усвідомлювала, що роблю. Та позаяк я вже це все написала, то заради Божої любові пам'ятайте, що свята убогість – то наша відзнака і чеснота, якої на початках, коли наш чин було щойно засновано, неухильно додержувалися святі отці. Як мені розповідали ті, кому добре відомі їхні діяння, вони ніколи нічого не

залишали на наступний день. Якщо ж нам не вдається так доконечно дотримуватися зовнішньої вбогості, слід ще старанніше зосередитися на вбогості внутрішній. Життя триває якихось кілька годин, та яка ж велика винагорода після нього! А якби й не було жодної нагороди, то вже те, що Господь наділив нас здатністю дотримуватися встановлених Ним приписів, а навіть до певної міри наслідувати Його, – вже це було б неабиякою винагородою.

8. Такий ото герб має красуватися на нашому стязі; докладаймо ж зусиль, аби якомога неухильніше додержуватися вбогості в наших домах, в одежі, у словах, а понад усе – в думках. Доки триматиметесь цього, не бійтеся – чернече життя не зазнає занепаду; Бог вам допомагатиме. Високими й міцними є мури святої убогості; так мовила свята Клара, яка хотіла оточити свої монастирі саме такими мурами, а ще – мурами смирення³. Певна річ, що належне дотримання вбогості оберігатиме зібраність та всі інші чесноти краще за найпишніші будинки. Відтак, сестри, стережіться зводити для своїх монастирів розкішні будівлі; благаю вас про це в ім'я Божої любові та найдорожчої крові нашого Спасителя. І – якщо мені дозволено сказати так із чистим сумлінням – нехай такий будинок завалиться у той же день, коли ви його спорудите⁴.

9. На мою думку, доньки, негоже, вельми негоже зводити пишні будинки за кошт убогих. Нехай вбереже нас від цього Бог. Отже, доми у нас мають бути невеликі й убогі з усякого погляду. Уподобіймося хоч трохи до нашого Царя, який не мав власного дому, лишень стайню у Вифліємі, де народився, та ще хрест, на якому помер. Там було зовсім небагато місця для відпочинку. Нехай інші будують собі просторі обителі; вони знають, що роблять, і мають інакші святі наміри. Та тринадцять вбогих монахинь можуть притулитися у будь-якому куточку⁵. З огляду на суворий устав, що його тут дотримуємося, та на те, що наша недосконала природа потребує хоч якогось перепочинку, варто мати біля дому трохи вільного терену, а на ньому – якесь відлюдне приміщення, де кожна могла б усамітнитися для молитви. Проте жодних пишних та уцяцькованих оздобами будинків – бережи нас від них, Боже! Пам'ятаймо, що все піде прахом у день Страшного суду, а хіба знаємо, коли він настане?

10. Дивно було б, якби дім тринадцяти вбогих жінок, завалившись, наробив багато шуму та гуркоту; справдешні вбогі зазвичай шуму не роблять. Мають бути тихі, інакше ніхто над ними не зглянеться. А яка ж то для них радість, коли бачать, що котрась душа завдяки милостині, яку їм дає, уникне вічної кари у пеклі! Це цілком можливо, бо ж одним із їхніх головних обов'язків є безнастанно молитися за душі своїх доброчинців, позаяк саме ті забезпечують їм поживу. Будь-яка милостиня, що її дають нам люди, походить від Господа; проте така Його воля, щоб ми були вдячні тим, через кого Він посилає нам харч, і за них молилися. Отож ніколи не занедбуймо виявів вдячності.

11. Не пам'ятаю вже, з чого розпочала; далеко відступила від теми. Напевне, так сталося з Божої волі, бо у мене взагалі не було наміру писати те, про що мова повище. Нехай же Господь завжди у благості своїй допомагає нам, щоб ми не сходили з цього шляху. Амінь.

Розділ 3,

в якому продовжується тема, започаткована у першому розділі; йдеться також про те, що сестри завжди мають молитися за тих, хто стоїть в обороні Церкви; насамкінець – палке благання.

1. Повертаюся до головної мети, з огляду на яку Господь зібрав нас тут і задля якої я так завзято прагну, щоб ми зуміли Його потішити. Мова про те, аби зарадити великому лихові, яке я бачила. Людям не до снаги самотужки зупинити поширення пожежі, спричиненої тими еретиками, хоч вони й пробували силою зброї подолати те могутнє зло. Мені здається, що тут потрібен інший підхід; треба діяти так, як діє воевода, коли під час війни вороги оточують його зусібіч і заповонюють цілий край. Тоді воевода з жменькою вірних та мужніх воїнів, які, хоч їх і небагато, часом здатні на більше, ніж ціла армія полохливих вояків, відступає до якогось міста, укріплює його і звідти раз за разом здійснює сміливі вилазки на ворога. Трапляється, що саме таким чином і здобувається перемога; втім, якщо перемоги й не здобуто, то немає і поразки, хіба що серед оборонців фортеці виявиться зрадник; якщо ж ні, то взяти таку твердиню можна лишень голодом. Проте у фортеці, яку маю на думці – Святій Церкві, – навіть голод не може примусити залозу здатися; померти – так, але не здатися.

2. Навіщо я все це сказала? Вам, сестри, треба зрозуміти, що у своїх молитвах ми передусім маємо просити Господа, аби серед нас у цій невеликій твердині, себто у громаді добрих християн, не знайшлося зрадника і щоб Господь дав зверхникам цієї фортеці чи то пак міста – проповідникам та богословам – мудрість провадити нас Божою дорогою. Оскільки вони переважно належать до різних монаших чинів, то просить Господа, щоби сподобив їх сягати щораз більшого поступу в монашій досконалості та в душі свого покликання. У цьому маємо велику потребу, бо, як я вже сказала, нас порятує зброя саме церковна, а не мирська. Оскільки ж ми не здатні допомагати нашому небесному Цареві ні церковною, ні мирською зброєю, то спромагаймося хоча б своїми молитвами сприяти тим Божим слугам, які докладають стільки труда, щоб, озброївшись знаннями та праведністю, стати в обороні свого Господа.

3. Ви, либонь, дивуетесь, чому я виявляю таку наполегливість і навіщо так завзято спонукаю вас молитися за тих, хто й без цього кращий за нас. Поясню: мені здається, що ви ще не зовсім добре зрозуміли, як багато завдячуєте Господеві за те, що Він зібрав вас тут, у цій обителі, де ви живете віддалік від усіляких світських справ та клопотів, які надають стільки різних нагод для гріха. Це достоту велика ласка з Його боку. Тим же, про кого я говорю, не вільно тішитися таким щастям; зрештою, було б недобре, якби й вони його мали, особливо в такі часи, як сьогодні. Саме на них покладено завдання додавати сили слабким і підбадьорювати тих, хто занепав духом, бо чого варті прості вояки без зверхників! Отож власне з огляду на свої обов'язки вони мають

перебувати серед людей і з людьми спілкуватися, часто гостювати в палацах у вельмож, а часом і поведінку свою пристосовувати до світських звичаїв. А відтак, доньки мої, поміркуйте, хіба мало їм потрібно чесноти і сили духу, щоб у світі перебувати і зі світом зноситися, і перейматися притаманними світу клопотами, і навіть, як я уже згадувала, приладжуватися до властивих світові звичаїв і мови, та однак всередині залишатися чужими для цього світу, його ворогами, й жити у ньому буцім у вигнанні, словом, не людьми бути, а янголами? Бо ж якби вони не були такі, то не заслуговували б зватися зверхниками; не дай, Боже, щоб вони у такому разі покидали свої келії, бо радше завдали б шкоди, ніж принесли пожитку. Зараз не час бачити недоліки в тих, хто має навчати інших.

4. Якби в них не було сильного духу, зміцненого твердою переконаністю у тому, що Божий слуга має кидати собі під ноги всі нікчемні прикмети цього світу, сторонитися речей дочасних і прагнути вічних, то, хай як намагалися б вони приховати цю свою ваду, все одно рано чи пізно її виявили б. Чи ж не зі світом вони мають діло? У світу ж, пам'ятайте, гострі очі; він неодмінно запримітить кожную їхню хибу і не пробачить їм жодного недоліку. Водночас світ не помітить багатьох явних переваг та чеснот або й відверто їх зневажить; проте не сподівайтесь, що він подивиться на якийсь поганий учинок чи ваду крізь пальці. Дивно, хто навчає людей у світі поняттю про досконалість? Вони згадують про неї не для того, щоб самим її наслідувати (вважають, вочевидь, що не зобов'язані цього робити, їм достатньо й більш-менш сумлінно дотримуватися заповідей), а лишень тоді, коли випадає нагода осудити інших; не раз справжня чеснота постає у їхніх очах сповненим самолюбства прагненням здобути винагороду. Тож самі бачите, що проповідники і богослови, які стають до такої важкої боротьби, потребують не абиякої, а достеменно великої допомоги від Бога.

5. Прошу вас, старайтеся бути такими, щоб ми заслужили у Бога дві ласки. Перша – щоб серед багатьох богословів та вчених монахів знайшлося чимало таких, які відповідали б вимогам, що їх я згадала вище, і надавалися б до участі у битві, а також щоб Господь добре вишколив і спорядив тих, хто ще не зовсім до цього готовий; один досконалий здатен зробити значно, значно більше, ніж багато недосконалих. Друга ж ласка – щоб тих, хто вже знаходиться в гушці бою, який, як я уже казала, вельми нелегкий, Господь охороняв від загроз, які чигають на них у світі, і затулив їм вуха, аби не чули співу сирен у тих небезпечних водах. Якщо здобудемо у Бога хоч якусь відповідь на такі наші прохання, то це означатиме, що стоїмо в обороні Його справи навіть перебуваючи у цій замкнутій обителі. Тоді я вважала б винагородженими ті випробування, через які мені довелося пройти, щоб заснувати цю невеличку обитель та досконало – як ото на самому початку – дотримуватися в ній уставу Пресвятої Діви, нашої Владичиці.

6. Не думайте собі, що то марна річ – беззмінно носити у своєму серці описану повище молитву¹. Є люди, яким здається, що вони зашкодять собі, коли не молитимуться постійно за свою душу. Проте хіба може бути краща молитва, ніж та, до якої я вас заохочую? Якщо ви непокоїтеся, бо гадаєте, що цієї молитви замало, аби хоч трохи скоротити ваші муки в чистилищі, то знайте: якщо її не вистачить, то так тому й бути. Що з того, що мала б залишатися в чистилищі хоч би й до самого судного дня, якщо своєю молитвою

допоможу бодай одній душі сягнути спасіння? А тим більше, якщо моя молитва принесе користь багатьом душам і сприятиме примноженню Божої слави. Не зважайте на минуці страждання, якщо завдяки їм можемо краще послужити Тому, хто стільки витерпів за нас. Завжди і в усьому намагайтесь чинити скількимого досконаліше, [бо вам треба буде спілкуватися з ученими; про це проситиму вас згодом, тоді й поясню, які маю для цього підстави].

Отож, прошу вас, заради Божої любови благайте Господа вислухати нас у цій справі; разом із вами благатиму і я, недостойна, позаяк йдеться про Його славу і добро Його Церкви, а це єдина мета всіх моїх прагнень.

7. Велика, мабуть, моя зухвалість, якщо я наслідуюся припускати, що можу хоч якось посприяти досягненню цієї мети. Проте, Господи, я вірю у тих Твоїх слугинь, які мешкають тут зі мною, і знаю, що вони нічого іншого не прагнуть і ні про що інше не дбають, як лишень про те, щоб зробити Тобі приємність. Заради Тебе відмовилися вони від того дріб'язку, який мали, хотіли бо мати більше, щоб служити Тобі. Позаяк Ти, мій Творче, ніколи не виявляєш невдячності, то, гадаю, не проминеш дати їм те, про що просять, ба навіть даси значно більше. Коли Ти, Господи, ходив по землі, то ніколи не ставився до жінок з презирством, а навпаки, завжди допомагав їм із глибоким розумінням. [У них знаходив стільки ж любови, скільки й у чоловіків. Серед них була Твоя Пресвята Мати, і завдяки її заслугам – а також через те, що носимо її одіжку, – ми й собі заслуговуємо того, чого, з огляду на властиві нам хиби, зовсім не достойні. Хіба, Господи, не досить того, що світ застрахав нас так, що привселюдно не можемо робити нічого для Тебе корисного і не наслідуюся навіть висловлювати певні істини, які потай оплакуємо, щоб Ти зволив вислухати наше таке праведне прохання? Не вірю, Господи, що так може бути, бо Ти благий і справедливий суддя, на противагу тим, що судять у світі. Оскільки судді світу – сини Адама й усі як один чоловіки, то у жінок немає жодної чесноти, яка не викликала б у них підозри. Та, достоту, мій Царю, прийде день, коли кожного знатимуть за його заслугами. Я говорю не про себе, бо світові вже відома моя гріховність – і мене це тішить; кажу так тому, що бачу: то буде час, коли вважатиметься неправильним недооцінювати чеснотливі й сильні душі, навіть якщо вони – жінки.]² Коли просимо у Тебе, Господи, почестей, маєтків, грошей, та будь-яких речей від цього світу, не слухай нас. Та коли йдеться, Предвічний Отче, про славу Твого Сина, то хіба можеш не вислухати нас заради Того, хто тисячу разів відмовлявся від почестей і тисячу разів віддав Тобі своє життя? Не задля нас, Господи, бо ми цього не заслуговуємо, а заради крові Твого Сина і Його заслуг.

8. О Предвічний Отче, подбай, щоб не канули в забуття всі ті бичування, рани та інші тяжкі муки, яких Йому довелося зазнати! Як може Твоє серце, сповнене безмежною любов'ю, зносити те, що діяння, які Твій Син вчинив із такою ж палкою любов'ю, прагнучи зробити нас милішими Тобі (і виконуючи Твою заповідь), сьогодні так занедбано? Бо ж еретики мають так мало шани до Найсвятішого Таїнства, що нищать місця, де воно зберігається, і руйнують храми. Чи треба було зробити ще щось, аби вдовольнити Тебе? Але ж Він зробив усе. Мало того, Предвічний Отче, що Він не мав де прихилити голову ...³, що, доки жив, постійно перебував у гушці численних випробувань, то тепер вони ще й у Нього забирають і нищать доми, де приймає своїх друзів, усвідомлюючи, що ми слабкі і вельми потребуємо такої власне поживи. Хіба ж Він ще не заплатив сторицею за гріх, який було скоїв Адам? Чи має цей щедрий на любов Агнець розплачуватися щоразу, коли ми грішимо? Не допускай цього, Владико, дозволю

Тебе вблагати! Зважай не на наші гріхи, а на свого Найсвятішого Сина, який нас викупив, і на заслуги Його, і Його Пресвятої Матері, і незліченних святих та мучеників, які пішли на смерть заради Тебе!

9. Ох, який жаль, Господи! І хто ж наважився оце піднести Тобі таке прохання від імени всіх? Погану ж посередницю обрали ви собі, доньки мої, вважаючи, що так Господь вас вислухає, і доручаючи мені висловити Йому ваше прохання! Ану ж той Верховний Суддя, уздрівши таку ото зухвалість з мого боку, розгнівається ще сильніше – і справедливо. Одначе пам'ятай, Царю мій, що Ти – Бог милосердя; ото ж вияви своє милосердя над цією нікчемною грішницею, набридливою комахою, що наважується підносити до Тебе свій слабкий голос. Зваж, мій Боже, на те щире прагнення, на сльози, з якими благаю у Тебе цієї ласки; натомість забудь про інші мої учинки, Ти ж бо милосердний; помилуй ті душі – а їх без ліку, – на які чигає погибель, і заступися за свою Церкву. Не допусти, Господи, щоб християнство зазнало ще більшої шкоди, розжени світлом цей морок!

10. Молю вас усіх, сестри мої, заради Божої любови заступитися перед Господом за мене, зухвалу нікчемницю, і благати Його, щоби змилювався наді мною. Вважайте це своєю повинністю. Не прошу вас молитися осібно за королів та зверхників Церкви, а особливо за нашого єпископа⁴, оскільки бачу, що ви так старанно виконуєте цей обов'язок, що нагадувати вам про нього було б зайве. Нехай же й ті, хто прийде сюди після вас, пам'ятають, що у святого зверхника і підлеглі – святі; тож знаючи, яка то важлива річ, ніколи не забувайте просити про це Господа у своїх молитвах. Якщо ж ваші молитви, прагнення, покути та пости будуть звернені до мети, відмінної від тої, про яку йшла мова повище, то пам'ятайте, що це означатиме відступ від цілей, задля яких Господь зібрав нас у цьому домі. [Нехай Він ніколи не дозволяє вам про це забувати.]

Розділ 4,

в якому бачимо спонуку до додержання уставу; далі мова про три речі, доконечні для духовного життя. Пояснюється перша з цих речей, а саме любов до ближнього; ще йдеться про шкоду, якої завдає особна приязнь¹.

1. Отож, доньки, ви побачили, яке велике завдання ми взяли на себе [за прелата і єпископа, вашого зверхника, і за чин, про що вже йшлося вище, позаяк все це – задля добра Церкви; молитися ж за Церкву – то обов'язок]. Якими, на вашу думку, маємо бути, щоб не видаватися Богові і людям надто зухвалими? Ясна річ, маємо старанно працювати; також вельми хосенними є піднесені думки, бо саме вони породжують в нас прагнення піднесених учинків і до таких учинків спонукають. Передусім стараймося якомога пильніше та неухильніше дотримуватися нашого уставу та конституцій; плекаю надію в Господі, що коли так чинитимемо, то Він вислухає наші молитви. Не вимагаю від вас, доньки мої, нічого нового, прошу лишень додержуватися того, до чого ми покликані і зобов'язані нашими обітами; так чи йнак, існує чимало ступенів дотримання одного й того ж правила.

2. Наш первісний устав спонукає нас до безнастанної молитви². Саме так і маємо чинити з великою старанністю, бо то найважливіше, не занедбуючи, однак, при цьому і постів, покут та мовчання, приписаних у нашому чині. Ви ж бо й самі знаєте, що справдешня молитва потребує підмоги з боку таких ото засобів; життя у вигодах і молитва – речі несумісні.

3. Ви просили мене розповісти щось про молитву. Я виконаю ваше прохання, та у винагороду прошу вас часто перечитувати й охоче виконувати те, про що мовилося досі. Проте перед тим, як перейти до внутрішнього життя, тобто до молитви, треба згадати про певні речі, конечні для всіх, хто прагне торувати шлях молитви. То речі, потрібні настільки, що завдяки самому лишень дотриманню їх душа, хоч би й не мала великого хисту до споглядання, може сягнути неабиякого поступу у служінні Богові. Коли ж їх не додержуватиметься, то ледве чи далеко дійде дорогою споглядання, а якщо попри це все ж вважатиме себе схильною до споглядання, то ошукуватиме сама себе. Нехай Господь у доброті своїй допоможе мені розповісти про зазначені речі і підкаже мені, що маю казати, аби мої слова посприяли примноженню Його хвали. Амінь.

4. Не думайте, подруги мої і сестри, що я маю намір переобтяжити вас різними повинностями. Дай, Боже, щоб ми тільки дотримувалися приписів, встановлених і додержуваних нашими святими отцями, які власне завдяки дотриманню цих приписів і заслужили, щоб ми їх так величали. Шукати іншого шляху чи намагатися віднайти подібний шлях деінде було б помилкою. Я докладно зупинюся тільки на трьох речах, згаданих у наших конституціях, бо вельми важливо, щоб ми добре зрозуміли, наскільки важливо неухильно їх дотримуватися, аби мати змогу тішитися тим внутрішнім і зовнішнім спокоєм, що його так наполегливо заповідав нам Господь. Перша з цих речей – то взаємна любов; друга – відстороненість від усього створеного; третя – істинне

смирення; хоч я й згадую про нього в останню чергу, саме воно є найважливішим із трьох названих речей і охоплює їх усі.

5. Що до першої речі, себто взаємної любови, то важко й описати, як важливо, щоб вона панувала поміж нами, позаяк не існує нічого такого неприємного, що його не могли б знести ті, що щиро люблять одне одного. Якби цієї заповіді належним чином притримувалися у світі, то, гадаю, це вельми посприяло б додержанню інших заповідей; проте нам ніколи не стає снаги дотримуватися її як слід, внаслідок чи то надмірного, чи, навпаки, недостатнього старання.

Вам, либонь, здається, що надмірна любов поміж нами не може завдати лиха, а проте вона приносить стільки шкоди і призводить до такої недосконалості, що той, хто не побачив цього на власні очі, ніколи в це не повірить. Диявол порозставляв тут чимало пасток, оскільки душі, яка зазвичай трактує служіння Богові поверхнево, згаданий надмір здається не вадою, а радше чеснотою. Проте той, хто змагає до справжньої досконалості, добре усвідомлює, яку загрозу несе в собі така ото надмірна любов, оскільки день за днем вона стиха підточує силу волі, відволікаючи її від цілковитого заглиблення у Божій любові.

6. Гадаю, серед жінок прояви такої ото надмірної любови трапляються частіше, ніж серед чоловіків; добре відомо, скільки шкоди завдають вони спільноті. Отож, як наслідок, сестра, яка потрапила до цієї пастки, вже не відчуває однакової любови до всіх; гнівається і журиться, коли її любу приятельку спіткає якесь лихо; прагне майна, щоб мати змогу робити їй подарунки; марнує час на розмови з нею, розмовляючи до того ж не стільки про Божу любов, скільки про те, як її любить, та про інші подібні дурниці. Такі приязні стосунки рідко коли спрямовані на те, щоб спонукати одне одного до ревнішого служіння Богові; навпаки, як на мене, то радше диявол породжує їх, щоб у такий спосіб сіяти в монаших чинах та згромадженнях зерна розбрату. Там же, де панує справжня любов, яка змагає до щораз кращого служіння Господеві, воля не спричиняє пристрастей, а радше допомагає їх долати.

7. Зрештою, нехай така приязнь і живе собі у великих обителях, проте в цьому домі, де нас всього лишень тринадцять – а більше й не треба³, – її не можна терпіти. Тут всі мають бути друзями, тут має панувати взаємна любов, тут всі мають цінувати одне одного й одне одному допомагати. Тож, заради Божої любови, стережіться описаної повище приязні, хай якою святою вона не видавалася б. Я не бачу в ній жодного пожитку; навіть для рідних братів вона може виявитися згубною. Достоту, якщо йдеться про кривих родичів, то це вже справжнісінька тобі пощесь!⁴ Хоч мої слова можуть здаватися надто суворими, та повірте, сестри, що тільки дотримуючись моєї поради, сягнете великої досконалості і великого миру; хто ж не встоїть перед спокусою, не матиме такої нагоди. Коли ж котрась з-поміж вас відчує, що її воля схиляється радше до якоїсь одної сестри, ніж до інших (цьому не зарадити, бо це природно, і нерідко ми відчуваємо прихильність до особи менш чеснотливої, та щедріше наділеної природною привабливістю), то нехай опирається цьому потягові і не дає йому запанувати над собою. Любімо чесноти та внутрішнє добро й уникаймо приділяти надмірну увагу зовнішнім рисам.

8. Доньки мої, не допускаймо, щоб наша воля була невольницею у когось іншого крім Того, хто купив її власною кров'ю⁵. Пам'ятайте, що прихильність до когось може легко вийти з-під нашого контролю. Боже мій, скільки ж недоречних і негідних учинків породжує така прихильність! А позаяк все це таке дріб'язкове, що тільки той, хто сам зіткнеться з описаною приязню, зуміє розгледіти і збагнути те, про що я тут говорила, то нічого про це більше й згадувати; варто хіба сказати ще, що потрапити в тенета такої ото приязні погано для кожного, проте коли в них потрапляє настоятелька, то це гірше за пошесть.

9. Щоб уникати такої надмірної прихильності, треба від самого початку приязних стосунків розуміти пов'язану з нею небезпеку та виявляти неабияку пильність. Тут слід покладатися радше на тактовність і любов, аніж на суворість. Вельми дієвий засіб полягає у тому, щоб сестри, котрі приятелюють між собою, перебували разом і розмовляли тільки у визначені для цього години, коли згідно з установленим у нас порядком всі збираються до купи, а в інший час знаходилися кожна окремо у своїй келії, як велить нам устав⁶. В обителі св. Йосифа сестер треба звільнити від обов'язку збиратися в загальній кімнаті для спільної праці; хоч це й хвалігідний звичай, а проте мовчання легше дотримуватися, коли кожна сестра перебуватиме на самоті; звичка ж до мовчання – то неабияка підмога для молитви. Оскільки ж молитва є наріжним каменем цього дому, то нам слід змагати до всього, що їй сприяє.

10. Повертаючись до взаємної любові, яка має панувати поміж нами, варто зазначити, що може здаватися, буцім спонукати до такої любові – зайва річ, бо хіба ж знайдеш осіб, які були б настільки позбавлені людських рис, що могли б повсякчас перебувати разом, як ото ми, не мати нічого поза обителлю – ні розмов, ні відпочинку, – вірити, що Бог любить їх, а вони – Його, бо ж задля Його хвали вони зреклися геть усього, і не відчували взаємної любові? Тим більше, що чеснота завжди надихає на любов, а я плекаю надію у Господі, що у цьому домі і поміж сестрами, які тут оселилися, завше житиме чеснота. Тож нічого про це далі й говорити.

11. Тут варто хіба пояснити, в чому має полягати зазначена взаємна любов. Також я хочу зупинитися на природі такої чеснотливої любові – саме вона має, на моє переконання, тут панувати, – і на тому, як розпізнати, що ця любов, до якої так наполегливо спонукав своїх апостолів і всіх нас Господь⁷, оселилася поміж нами. Хоч і відчуваю, що незугарна до такої справи, та постараюся все ж вам щось про це сказати. Якщо в інших книгах знайдете докладніший опис, то, прошу вас, не зважайте на ту мою писанину, бо я й сама, може, не знаю, що кажу.

12. Любов, яку маю на думці, можна розділити на два різновиди: перший – то любов суто духовна, бо на неї жодним чином не впливає ні наша чутливість, ні природжена м'якість, властива людині, а отже й не зазнає шкоди властива їй чистота; друга – то також любов духовна, але з домішкою природної людської чуттєвості та слабкості, як-от любов між кривими чи приятелями. Саме про цю останню я вже вела тут мову⁸.

13. Зараз я хочу зупинитися на любові духовній, вільній від усіляких пристрастей, бо там, де з'являється пристрасть, про якийсь лад та душевну

рівновагу годі говорити. Якщо з належною стриманістю та розважливістю ставимося до чеснотливих осіб, зокрема, до сповідників, то це нам тільки на користь. Проте якщо лишень спостережемо, що сповідник схиляється до якоїсь земної марноти, треба виявляти підозріливість у всьому і за жодних умов не заводити з ним навіть найпобожніших розмов, а коротко відмовити сповідь і чим швидше її завершити. У такому випадку найкраще було б зізнатися настоятельці, що вам не лежить душа до того сповідника, і замінити його на іншого. То найкращий спосіб, оскільки так ви не зашкодите добрій славі того священика.

14. В таких ото й у подібних випадках, коли диявол розставляє на нас свої тенета і хоче втягнути нас у клопоти, а ми не знаємо, як дати собі з тим раду, добре поговорити з якимсь ученим богословом, на що настоятелі завжди мають давати дозвіл, висповідатися перед ним і зробити так, як він порадить; інакше можна наробити вагомих помилок. Скільки ж то хиб можна припуститися, діючи без поради, особливо там, де можна зашкодити іншим! Так чи йнак, а добирати якогось засобу треба обов'язково, бо якщо не дати відсіч дияволу відразу, то він рано чи пізно таки знайде спосіб завдати нам серйозної шкоди. Найкраще в такому випадку зробити так, як я радила повище, себто поговорити з іншим священиком, якщо є така можливість, а її, сподіваюся у Господі, нам ніколи не бракуватиме.

15. Пам'ятайте, що це надзвичайно важливо, бо приязнь, про яку йде мова, може спричинитися до небезпеки, завдати великої шкоди, ба навіть привести всіх нас до пекла. Не треба чекати, доки зло, так би мовити, зіпнеться догори і вкоріниться, а від самого початку намагатися подолати його всіма способами, які підкаже нам розум і з якими згодиться наше сумління. А проте я плекаю надію у Господі, що Він не допустить, аби душі, які мають повсякчас бути заглиблені у молитву, могли б відчутти прив'язання до когось, хто не має служіння Богові за свій найперший обов'язок. Це, ясна річ, неприпустимо, бо означало б, що вони не віддані ні молитві, ні досконалості так, як належить. Побачивши, що сповідник не розуміє вашої мови і не надто полюбляє говорити про Бога, ледве чи ви його полюбите, та й не подібно, щоб і ви припали йому до серця. Якщо ж він такий самий, як і ви, то в тих рідкісних випадках, коли зі справжнім Божим слугою може таке трапитися, він і сам зрозуміє – хіба був би останнім простаком, – що така суто духовна прихильність не може мати жодних поганих наслідків, а відтак не завдаватиме вам клопоту.

16. Якщо вже я почала про це говорити, то лишень тому, що, як я вже сказала⁹, диявол може за таких обставин завдати обителі вельми вагомої шкоди, яка до того ж впливає наверх дуже повільно; відтак чернеча досконалість звільна сходить нанівець, на позір невідомо, як і чому. Прихильний до марноти сповідник сам усім легковажить і інших мимоволі спонукає до легковажності. Нехай Господь у своєму милосерді боронить нас від такого! Одного цього вже досить, щоб вселити тривогу і замішання в душі всіх сестер, бо їхнє сумління говорить їм одне, а сповідник – інше. Якщо вони за таких обставин змушені сповідатися завжди в того самого священика, то не знатимуть, що робити і де шукати заспокоєння, бо саме той, хто має їх умиротворяти і зцілювати від тривоги, завдає їм шкоди. Таке трапляється не в одній обителі, і завше викликає у мене великий жаль, тож не дивуйтесь, що я намагаюся так докладно пояснити вам цю небезпеку.